

5. Хадсон К. Влиятельные музеи / К. Хадсон; пер с англ. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. – 196 с.
6. Waidacher F. Prirucka vseobecney museologie / F. Waidacher. – Bratislava: Slovenske narodne museum. Narodne muzejne centrum, 1999. – 480 s.
7. Музееведение. Музеи исторического профиля: учеб. пособ. для вузов по спец. «История» / под ред. К. Г. Левыкина, В. Хербста. – М.: Высш. шк., – 1988. – 431 с.
8. Столяров Б.А. Педагогические аспекты образовательной деятельности художественного музея / Б.А.Столяров // Музейная педагогика : учеб. пособ.-хрестоматия. – Киров, 2005. – 146 с.
9. Boylan J. P. Museums 2000 and the Future of Museums / J. P. Boylan // Museums 2000 : Politics, People, Professionals and Profit. – L.: MA, 1992. – P. 1–21.
10. Шигина Н.А. Виртуальная экскурсия как форма организации учебно-познавательной деятельности студентов / Н.А. Шигина // Педагогическое образование и наука. – 2005. – № 4. – С. 34–36.
11. Головизина Н.Л. О некоторых формах работы со студенческой аудиторией / Н. Л. Головизина // Музей и студент: сб. науч. тр. – Сыктывкар: Изд-во СыГГУ, 2002. – С. 67–72.
12. Павленко Ю. Стан практичного використання музеїв педагогічного профілю у професійній підготовці майбутніх учителів / Ю. Павленко // Імідж сучасного педагога. – 2007. – № 5–6. – С. 7–10.
13. Пусепліна Н. Зміст і форми діяльності музейного комплексу вищого педагогічного закладу освіти / Н. Пусепліна // Імідж сучасного педагога. – 2007. – № 5-6 (74-75). – С. 10-12.
14. Левківський М.В. Формування професійної компетентності вчителя (засобами історико-педагогічного краєзнавства) / М. В. Левківський // Вісн. Київ. Міжнар. ун-ту. Сер. Педагогічні науки: зб. наук. ст. – К., 2004. – Вип. 4. – С. 137–146.
15. Юхневич М.Ю. Я поведу тебя в музей: учеб. пособ. по музейной педагогике / М.Ю. Юхневич. – М., 2001. – 224 с.
16. Бойко А. М. Полтавський державний педагогічний університет: минуле й сучасне / А. Бойко, В. Пашенко // Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка мовою музейних експонатів. Нариси про музей, музейні кімнати, музейні аудиторії. – Полтава, 2000. – С. 5–10.

УДК 78.03(477.44)+130.2”20-21”

Антошко М.О.

кандидат мистецтвознавства
НМАУ ім. П.І. Чайковського

ВИДАТНІ ЛІТЕРАТОРИ ПОДІЛЛЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНУ

Стаття висвітлює діяльність видатних літераторів Поділля та їх вплив на життя регіону.

Ключові слова: Поділля, літературне життя, культура, культурний процес регіону.

Антошко М. О. *Видаючіся літератори Подолля як важний фактор культурного процесу в регіоне.*

Стаття посвячена діяльності відомих літераторів Подолля і їх впливу на життя регіону.

Ключевые слова: *Подолье, литературная жизнь, культура, культурный процесс региона.*

Antoshko M.O. *Outstanding Podolia's poets as an important moment in the culture processes of region. Article dedicated works famous writers of Podolia and important facts for culture's life of region.*

Key words: *Podolia, literature's life, culture, culture processes of region.*

Поділля, його історія, природа, побут здавна привертала увагу українських, російських, польських літераторів. Огляд літературного життя Поділля XIX–XX століть дозволяє говорити про міцні мистецькі, зокрема літературні, традиції, якими характеризувалася культура регіону. Історичний екскурс щодо діяльності визначних літературних постатей робить можливим створення цілісної картини тенденцій, що позначають різні етапи цієї сфери культурного процесу. Письменники, поети, публіцисти, чії творчі біографії в той чи інший спосіб пов'язані з Поділлям, різнобічно відображали буття краю. Широке жанрове коло творів (історичні, соціальні романи, повісті, оповідання, поетичні твори), розмаїття тематики (історія й сучасність краю, стали традиції та життєвий уклад його мешканців, загальносоціальні та політичні проблеми, сфера внутрішнього, інтимного життя людини тощо) доводять яскраву специфіку «літературного обличчя» Поділля. Можна стверджувати, що літературне життя подільського краю становить міцне підґрунтя та створює передумови для плідного розвитку інших складових культурно-мистецького процесу.

Серед літераторів, чия доля перебігала з досліджуванім регіоном, можна виділити тих, хто бував на Поділлі й залишив враження від краю у своїх творах (Олександр Пушкін, Марко Вовчок, Михайло Старицький); тих, хто присвятив історії регіону свої визначні твори, але особисто не відвідував Поділля (Генрик Сенкевич, Юліуш Словацький¹), власне подолляни, які або народилися або тривалий час жили на цій землі й різнобічно висвітлювали її минуле й сучасність (Юзеф Антоній Ролле, Северин Гоцинський, Маврицій Гославський, Михайло Стельмах, Михайло Драї-Хмара, Спиридон Фелікс Осташевський, Анатолій Свидницький, Михайло Коцюбинський, Ярослав Івашкевич, Василь Земляк, Валер'ян Тарноградський, Володимир Забаштанський).

Відомо, що Олександр Пушкін (1799–1837), перебуваючи на Поділлі² у 1821–1822 роках (у м. Тульчині, Брацлаві, Липовецьку, Борщагівці), залишає спогади про Тульчин і антицарську діяльність П. Пестеля та його

¹ У біографічних відомостях цих авторів не вдалося віднайти підтверджену інформацію щодо їх перебування на Поділлі.

² У бібліотеці поета збереглося чимало слідів його перебування в Україні, зокрема видання українських народних пісень з дарчим написом упорядника М. Максимовича. Історія та побут України знайшли відображення у творчості О. Пушкіна (зокрема, у своїй знаменитій «українській» поемі «Полтава»).

сподвижників у десятому розділі «Євгенія Онегіна» [12, с. 250].

Певний час на Поділлі, власне на Вінниччині, перебувала відома українська письменниця Марко Вовчок (1833–1907), яка разом зі своїм чоловіком О. Марковичем мешкала в Немирові. Там вона написала низку творів (опубліковані 1857 року у збірці «Народні оповідання»), підготувала низку оповідань російською мовою («Рассказы из народного русского быта», 1859). Крім того, її яскраві враження від подільського краю відчутні в повістях «Інститутка» (1858–1859), «Кармелюк» (1861–1862), романі «Записки причетника» (1869–1870). Дещо з подільських народних переказів Марко Вовчок включила до цікавого, на жаль, незавершеного твору «Гайдамаки» [11].

Спогадами про подільський край навяні образи історичних творів Михайла Старицького (1840–1904) – трилогії «Богдан Хмельницький», романи «Руїна», «Останні орли», «Гайдамаки», «Розбійник Кармелюк», повісті «Облога Буші», «Заклятий скарб». Письменник протягом багатьох років (з 1868 до 1882) разом з родиною майже щоліта приїздив на Поділля, бував у Могилеві-Подільському, Карпівцях, Кордишівці. На Вінниччині письменник перекладав казки Андерсена, байки Крилова, сербський героїчний епос, шекспірового «Гамлета» та писав власні твори.

Саме в с. Карпівцях на Хмельниччині 1881 року М. Старицький та М. Лисенко розпочали роботу над оперою «Тарас Бульба» [10, с. 3029].

Події одного з творів знакового польського поета і драматурга Юліуша Словацького (1809–1849) також пов'язані з Поділлям. Уродженець України Ю. Словацький досить часто звертався до української теми, зокрема у таких творах, як «Українська дума», «Пісня козацької дівчини», незакінченому романі «Король Лядови» та його продовженні «Дума про Вацлава Жевуського». У драмі «Фантазія» відображені події, які відбувалися в середовищі шляхти саме на Поділлі [3, с. 2892–2893].

Яскраво й реалістично побут шляхти, міщан і селян на Поділлі відтворили польський письменник Генрик Сенкевич (1846–1916) у трилогії «Вогнем і мечем», «Потоп» і «Пан Володєвський» (зокрема, значна частина подій, описуваних на сторінках цього роману, відбувається у Кам'янці-Подільському) та публіцист Юзеф Антоній Ролле (1830–1894) у своїх «Історичних повістях і оповіданнях». Велика кількість публіцистичних нарисів, науково-популярних розвідок Ю. Ролле тематично пов'язані з історією та культурою регіону. Хоча відомо, що Г. Сенкевич не бував на Поділлі, його твори значною мірою вплинули на сприйняття історико-культурних реалій регіону широким загалом читачів, як сучасників митця, так і наступних поколінь.

Слід відзначити, що в польській літературі першої половини XIX століття існувала окрема виразна течія, яку називали «українською школою». Її представники писали про історію різних регіонів

України, побут і звичаї українців (деякі з них користувалися українською як мовою творчості). Відомим представником «української школи» був Северин Гощинський (1801–1876), уродженець Поділля (м. Іллінці). Зокрема, у його поемі «Канівський замок» (1828) постають драматичні події Коліївщини – народного повстання 1768 року, різнобічно представлені народний побут, звичаї та обряди, вірування та традиції подолян. Творчість С. Гощинського була високо цінувана не лише його сучасниками, але й українськими письменниками молодшого покоління – І. Франком та М. Рильським.

Ще одним визначним польським поетом, представником «української школи», уродженцем Поділля, був Маврицій Гославський (1802–1834), який народився в с. Фрамполі (тепер – Косогорівка Хмельницької області). Його життя різнобічно пов'язане з регіоном. Він навчався в Кам'янець-Подільську, а згодом у Кременецькому лицей, а після закінчення навчання працював домашнім учителем у польських поміщиків на Поділлі. Найвідомішим твором Гославського вважається поема «Podole», в якій митець яскраво відобразив красу природи рідного краю. У творі містяться глибокі рефлексії щодо історико-пізнавальної та художньої сутності української народної поезії. Побутові традиції детально відтворено в другій частині твору – «Народне весілля», де змальовується обряд весілля, з властивими йому піснями і промовками [7, с. 147].

Видатним громадським і культурним діячем Вінниччини був письменник польського походження (близький до «української школи» митець, який до того ж писав українською), збирач подільських народних легенд і переказів Спиридон Фелікс Осташевський (1798–1875). Підґрунтям власної літературної творчості С. Осташевського стали українські народні казки, легенди, приказки. Видана ним у 1869 році збірка записаних українською мовою віршованих казок – «Півсотні казок для веселих людей». Написав Спиридон Осташевський, – крім власних творів, містила баладу Петра Гулака-Артемовського «Пані Твардовська», а також балади Францишека Ковальського «Кішка», «Жовнір» та український переклад казки Александра Грози «Мартин-Знахар» тощо. Посмертно вийшла збірка українських байок С. Осташевського – «Сто байок, а в них найдете більше як сто правд, написав для руського мира Спиридон Осташевський» [9, с. 205].

Повчально-моралізаторська спрямованість, якою позначено більшість творчого доробку С. Осташевського («Батько Донькам», «Учитель своїх доньок», «Замітки про правління й народи», «Слово польської історії, яке розповів Валеріан Врублевський під набутим прізвиськом Кононович», «Горбата Тереса» та «Два весілля»), характерна також для «Повчання для молоді, яке спирається на приклади зі Святого Письма». Воно набуло статусу своєрідного методичного посібника, який розповсюджувався по гімназіях не лише Подільської, але й Волинської та

Київської губернії та набув значної популярності серед вчителів [9, с. 461–462].

Глибоким знавцем побуту, звичаїв і світогляду мешканців Поділля був український етнограф і письменник Анатолій Свидницький (1834–1871). Його спостереження про вірування подолян увійшли до роботи «Відьми, чарівниці й упири, чи ж то примхи і примхливі оповідання люду українського». Також ним були зібрані матеріали для наукової праці «Злий дух», присвяченої темі народної демонології. У художньому творі «Люборацькі. Сімейна хроніка» письменником були використані фольклорно-етнографічні записи, зроблені ним на Поділлі. Показово, що за своєю тематикою цей твір подібний до українських повістей М. Гоголя – «Вій», «Вечори на хуторі поблизу Диканьки». Паралельно з художніми творами А. Свидницьким були опубліковані фольклорно-етнографічні описи Поділля, зокрема «Великдень у подолян», які містять цікаві спостереження над побутом мешканців регіону і народною поезією. Автор співвідносить власні висновки з матеріалами досліджень фольклору інших місцевостей України [1, с. 34].

Відомим польським письменником Поділля був Ярослав Івашкевич (1894–1980), який народився в м. Кальник (нині Іллінецький район Вінницької області). Враження від подільського краю відобразились у творах письменника: повістях «Місяць сходить», «Заруддя», романі-епопеї «Слава і хвала». Численні згадки про дитинство на Поділлі містяться у мемуарах письменника – «Книзі моїх спогадів» та «Зустрічах з Шимановським» [2, с. 332].

З Поділлям, та особливо з Вінничиною, пов'язана діяльність видатного письменника Михайла Коцюбинського (1864–1913). Перебуваючи на Вінниччині, він заснував літературний гурток, який сприяв поживленню культурно-громадського життя регіону. Учасники ініційованого Коцюбинським культурного осередку знайомилися з творами знаних літераторів – Т. Шевченка, М. Чернишевського, М. Добролюбова, М. Салтиков-Шчедріна, М. Некрасова. Один із членів товариства згадував: «У Вінниці М. Коцюбинського було обрано гласним (депутатом) міської думи. У його будинку збиралося молоде товариство вінничан: сестри Недоборовські, Олександра і Марія, студент-медик Московського університету В. Дзюбинський, семінарист В. Боржковський, Г. Львович, М. Міхневич. Вони “читали і розбирали книжки”, цікавилися й нелегальною літературою. М. Коцюбинський спілкувався також з інтелігентами старшого віку – Чеславом Нейманом, фольклористом, істориком, співробітником українознавчого журналу “Киевская старина” і Павлом Вікулом, священиком, що друкувався в “Подольских епархиальных ведомостях”» [11, с. 180–181].

Саме у Вінниці почалася літературна діяльність М. Коцюбинського. Тут з'явилися його перші оповідання – «Андрій Соловейко, або вченіє світ, а невченіє тьма», «21 грудня на Введеніє»,

«Дядько та тітка» та інші. У с. Лопатинці (нині Шаргородський район) на Вінниччині письменником були створені оповідання «Харитя», «Ялинка», «П'ятизлотник», повість «На віру». Спогади М. Коцюбинського про життя в с. Лопатинцях знайшли своє відображення у першій частині повісті «Fata morgana». Зокрема, головні герої твору мали реальні прототипи (Маланка та Андрій Волики нагадують Меланю та Андрійка Соломчиних з Лопатинців). На Вінниччині також були написані такі оповідання, як «Маленький грішник», «Ціпов'яз», «Хо» [13, с. 462].

Знаним поетом, одним з фундаторів літературного угруповання неокласиків, знавцем української мови і культури був Михайло Драй-Хмара (1889–1939), який жив у Кам'янець-Подільському. Працюючи на посаді професора славистики на кафедрі слов'янознавства в Державному Українському Університеті, він викладав численні дисципліни: слов'янознавство, церковнослов'янську мову, історію польської, сербської, чеської мов і літератур тощо. 1920 р. університетом був виданий його підручник «Слов'янознавство». Незважаючи на складні історико-політичні обставини (встановлення у Кам'янці радянської влади, реорганізація університету на Інститут народної освіти), Драй-Хмара продовжує викладацьку діяльність, аж доки не потрапляє під більшовицьку «чистку» професорсько-викладацького складу.

У Кам'янці в альманасі «Буяння», у журналі «Нова думка», у газеті «Червона правда» М. Драй-Хмара надрукував свої перші українські поезії, а також переклади іншомовних творів українською (відомо, що він був знавцем 19 мов). Перша поетична збірка Драй-Хмари «Молода весна» мала вийти друком саме в Кам'янець-Подільській філії Державного видавництва України 1922 року, але для її друку забракло паперу. Особливо витонченим ліризмом вирізняється поезія «Прощання з Поділлям» зі збірки «Проростань». Подільська тематика знайшла своє продовження також у поезії «Кам'янець».

Серед відомих вінничан виокремлюється постать Юрія Смолича (1900–1976) – одного з перших творців українського сатиричного й публіцистичного роману. Серед його творів – відомі «Кінець міста за базаром», «Господарство доктора Гальванеску», «Дитинство», «Наші тайни», «Вісімнадцятилітні», повість «Театр невідомого актора», мемуарні книжки «Розповідь про неспокій», «Розповідь про неспокій триває», «Розповіді про неспокій немає кінця» [8, с. 278].

Талановитим представником Поділля вважається поет Валер'ян Тарноградський (1880–1945), який народився в м. Уланів (нині Хмельницький район). Один з україномовних творів поета, а саме поезію «Всевидючий», було надруковано 1907 року в газеті «Подолія». У відомих подільських періодичних виданнях – збірках «Розвага», «Терновий вінок» та «Українська Муза» – з'являлись також інші твори В. Тарноградського. У

1943 році на Вінниччині побачила світ остання збірка поета – «Поезія» [5, с. 32].

Помітним вінничанином в українській літературі є Михайло Стельмах (1912–1983). Спогади про дитинство в с. Дяківці Літинського району Вінницької області відобразились у повістях автора «Гуси-лебеді летять» (1964) і «Щедрий вечір» (1967). Ще під час навчання у Вінницькому інституті соціального виховання М. Стельмах друкував у пресі замітки, статті, рецензії, почав збирати та вивчати усну народну поезію. Фольклорно-етнографічні розвідки значно вплинули на власну творчість митця: його романи, зокрема «Правда і кривда» та «Чотири броди», вважаються справжнім художнім літописом сільського побуту на Поділлі [6, с. 526].

Визначними представниками Поділля в українській літературі другої половини ХХ століття стали Василь Земляк (1923–1977), який започаткував в українській прозі так звану течію «химерної літератури», і поет, перекладач, громадський діяч Володимир Забаштанський (1940–2004) [4].

З наведеного огляду літературних процесів ХІХ–ХХ століть, тим чи іншим чином пов'язаних з Поділлям, можна зробити висновок про багатоплановість і різноманітність проявів. Поділля виступає регіоном активної взаємодії різних національних культур, які взаємопов'язані та перетинаються на багатьох рівнях. Слід зазначити велику міру толерантності цих різнонаціональних культурних проявів. Так, літературна діяльність польських письменників Поділля (С. Гоцинський, Ю. Ролле) позбавлена багатьох антиукраїнських стереотипів, досить розповсюджених у польській літературі першої половини ХІХ століття. Літературна ситуація регіону також відбилася на мовному рівні – у співіснуванні на рівні творчості митців і на рівні видавничої діяльності провідних літературних мов регіону (українська, польська, російська).

Літературні процеси регіону цілковито справедливо можна назвати віддзеркаленням загальноєвропейських літературних процесів, що позначаються безперервністю чергування провідних мистецьких течій і тенденцій. Така плінність, зазвичай, забезпечує високий рівень інтенсивності творчих процесів, а також сприяє збереженню локальних художніх традицій.

Вивчення фольклору та етнографічні дослідження Поділля часто виступають як формоутворюючі елементи літературного процесу. Багато письменників постійно залучають до власної авторської творчості мотиви народних легенд, казок, елементи автентичної мови тощо. Безперервним протягом досліджуваного періоду виявляється інтерес до збирання, опрацювання та видання скарбів народної творчості (переказів, поезій, приказок), а також наукового осмислення форм народної обрядовості.

Важливим видається той факт, що терени Поділля були сприятливими для літературної

діяльності визначних представників української культури – Марка Вовчка, Михайла Старицького, Михайла Коцюбинського, Михайла Драї-Хмари та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали / Л.В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.
2. Вервес Г.Д. Ярослав Івашкевич / Г.Д. Вервес // Українська радянська Енциклопедія [Антонов О.К., Бабичев Ф.С., Бабій Б.М. та ін.]. – К.: АН УРСР, 1980. – Т. 4. – С. 332.
3. Енциклопедія Українознавства / [В.Голубничий, д-р А.Жуковський, І.Кошелівець (літературний редактор), Б.Кравців, проф. д-р В.Маркусь, проф. д-р Ю.Шевельов, С.Янів (секретар)]; гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. – Л.: НТШ, 2000. – Т. 8. – 3199 с.
4. Жулинський М.Г. Василь Земляк / М.Г. Жулинський // Українська радянська Енциклопедія [Антонов О.К., Бабичев Ф.С., Бабій Б.М. та ін.]. – К.: АН УРСР, 1980. – Т. 4. – С. 260, 241, 40-43.
5. Завальнюк К. Валер'ян Петрович Тарноградський / К. Завальнюк // Знаменні і пам'ятні дати Вінниччини 2000 року: рекомендаційний бібліографічний довідник [Т.М. Дмитренко, М.С. Шлеймович, М.Г. Спиця; відповідальний за випуск – В.Ф. Циганюк]. – Вінниця: ТОВ Меркьюрі – Поділля, 1999. – С. 32-37.
6. Кирилюк Є.П. Михайло Стельмах / Є.П. Кирилюк // Українська радянська Енциклопедія [О.К. Антонов, Ф.С. Бабичев, Б.М. Бабій та ін.]. – К.: АН УРСР, 1980. – Т. 10. – С. 526.
7. Кирчів Р.Ф. Український фольклор у польській літературі (період романтизму) / Р.Ф. Кирчів. – К.: Мистецтво, 1971. – с. 275.
8. Кобилецький Ю.С. Юрій Смолич / Ю.С. Кобилецький // Українська Радянська Енциклопедія [О.К. Антонов, Ф.С. Бабичев, Б.М. Бабій та ін.]. – К.: АН УРСР, 1980. – Т. 10. – С. 278.
9. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини: біографічний словник / В. Колесник. – Вінниця: ВМГО Розвиток, 2007. – С. 461-462.
10. Одарченко П. Михайло Старицький / П. Одарченко // Енциклопедія Українознавства / [В.Голубничий, д-р А.Жуковський, І.Кошелівець (літературний редактор), Б.Кравців, проф. д-р В.Маркусь, проф. д-р Ю.Шевельов, С.Янів (секретар)]; гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. – Л.: НТШ, 2000. – Т. 8. – С. 3029.
11. Подільські криниці: хрестоматія з літератури рідного краю. – Вип. 1 / упоряд., вступ. ст., біограф. нариси та матеріали до літ. карти А.Подолінського. – Вінниця: Континент-ПРИМ, 1994. – 478 с.
12. Пушкин А.С. Евгений Онегин / А.С. Пушкин. – М.: Художественная литература, 1976. – 256 с.
13. Ярошенко А.Д. Михайло Коцюбинський / А.Д. Ярошенко // Українська Радянська Енциклопедія [О.К. Антонов, Ф.С. Бабичев, Б.М. Бабій та ін.]. – К.: АН УРСР, 1980. – Т. 5. – С. 462.